BUCOVINA ŞI BUCOVINENII ÎN SCRIERILE ACADEMICIANULUI DIMITRIE DAN. OAMENI, MENTALITĂŢI, CULTURI

ELENA PASCANIUC

Die Bukowina und die Bukowiner in den Schriften des Akademikers Dimitrie Dan. Menschen, Mentalitäten, Kulturen

(*Zusammenfassung*)[*]

Der vorliegende Artikel ist der zweite Teil der Studie *Verwertung der Volkskultur in der Bukowina. Persönlichkeiten. Dimitrie Dan (1856–1927)*, die in der Zeitschrift „Analele Bucovinei", XXI. Jg, Nr. 2/2014 erschienen ist und in der einige Studien und Folkloresammlungen des Akademikers Dimitrie Dan präsentiert wurden. Die erwähnten Studien wurden fünf ethnischen Gruppen aus der Bukowina gewidmet und sind durch „die Redlichkeit und Sorgfältigkeit in der Verzeichnung der ethnisch-volkskundlichen Schaffen" gekennzeichnet. Sie tragen zur Hervorhebung der Bukowiner Multikulturalität aus einer vorurteilsfreien Perspektive bei.

Dimitrie Dan hat deskriptive Arbeiten, mit möglichst viele Schilderungen des Lebens und der Kultur der Bukowiner Bevölkerung verfasst. Für die Beschreibung der fünf Minderheiten (Armenier, Zigeuner, Lippowaner, Juden, Ruthenen) wurden folgende Schwerpunkte berücksichtigt: die Geschichte der erforschten Gemeinschaften (beginnend mit den Umständen und der Periode ihrer Einwanderung in die Moldau und die Bukowina), die materielle Kultur, die religiösen Eigentümlichkeiten und Bräuche, die Erziehung, das Familienleben und die Beschäftigungen, die weltlichen Traditionen und Bräuche, die Volksglauben.

Für seine monographischen Studien über die ethnischen Gruppen – einige davon den Untertitel „Volkskundliche Skizze" oder „Ethnographische und volkskundliche Studie" tragend – und für seine

[*] Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

Analele Bucovinei, **XXII**, *1* (44), p. 247–253, Bucureşti, 2015

BDD-A32850 © 2015 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:34:29 UTC)

Ortsmonographien wurde es dem Priester und Akademiker Dimitrie Dan einen verdienten Platz unter den Gründern der ethnographischen Forschung in der Bukowina gewährt.

Schlüsselwörter und-ausdrücke: Dimitrie Dan, Bukowina, ethnische Gruppen, monographische Studien, traditionelle Kultur, ethnisch-volkskundliches Schaffen.

O bogată literatură de specialitate, reunită în patru volume[1], stă mărturie a modului în care, de-a lungul timpului, au fost ilustrate, explicate şi analizate caracterul multietnic şi, complementar, caracterul multicultural al Bucovinei istorice.

Teolog de formaţie, istoric şi etnograf autodidact, Dimitrie Dan a contribuit, alături de alţi intelectuali bucovineni[2], la reliefarea multiculturalităţii Bucovinei prin studiile etnografice[3] despre armenii, lipovenii, ţiganii, evreii şi rutenii de aici. „Om pasionat de trecutul nostru, care a dat la iveală orice credea de folos pentru elucidarea acestui trecut”[4], Dimitrie Dan şi-a asumat şi sarcina salvării memoriei culturale imateriale a „popoarelor Bucovinei”, sintagmă sub care sunt reunite, atât în ediţia

[1] Erich Beck, *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina.* Literatur bis zum Jahre 1965, München, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerkes, 1966, 378 p.; *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina.* Literatur aus den Jahren 1965–1975, Dortmund, f. ed., 1985; *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina.*1976–1990. Mit Nachträgen zu den Jahren 1966–1975, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 1999, 884 p.; *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina*, Teil 2, Biographische Texte, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2003, 632 p.; *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina*, 1991–1995, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2006, 896 p.

[2] Ludwig Adolf Simiginowicz-Staufe, *Die Völkergruppen in der Bukowina*. Ethnographisch-Kulturhistorische Skizzen, Czernowitz, Pardini, 1884; Raimund Friedrich Kaindl, *Die Ruthenen in der Bukowina*, în „Osteuropäische Zukunft“, München, 3/1912, nr. 5; Idem, *Die Juden in der Bukowina*, în „Globus“, Braunschweig, Band 80, 1901, nr. 9–10, p. 133–137, 157–161; Johann Polek, *Die Lipowaner in der Bukowina*, în „Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums“, Czernowitz, 4/1896, p. 46–130; Ion I. Nistor, *Români şi ruteni în Bucovina. Studiu istoric şi statistic*, Bucureşti, Socec & Sfetea, 1915. Vezi: Erich Beck, *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina.* Literatur bis zum Jahre 1965, München, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerkes, 1966, p. 130–207.

[3] Dimitrie Dan: *Armenii orientali din Bucovina*, Cernăuţi, Tipo- şi Litografia concesionată Arch. Silvestru Morariu-Andrievici 1891, 45 p.; *Ţiganii din Bucovina*, Cernăuţi, Tipo- şi Litografia concesionată Arch. Silvestru Morariu-Andrievici, 1892, 32 p.; *Lipovenii din Bucovina*, Cernăuţi, Tipo- şi Litografia concesionată Arch. Silvestru Morariu-Andrievici, 1894, 43 p.; *Evreii din Bucovina*. *Studiu istoric, cultural, etnografic şi folcloric*, Cernăuţi, Societatea tipografică bucovineană, 1899, 37 p.; *Rutenii din Bucovina*. Schiţă etnografică. Extras din „Analele Academiei Române”, Seria a II-a, Tom XXXV, Memoriile Secţiunii Literare, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp., 1913, 44 p.; *Obiceiuri şi credinţe armene la naştere, nuntă şi înmormântare*, Cernăuţi, Societatea tipografică bucovineană, 1904, 20 p.

[4] Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina. 1775–1918 (În legătură cu evoluţia culturală şi politică)*, ediţie îngrijită de Alexandrina Cernov, Cernăuţi, Editura „Alexandru cel Bun”, Colecţia „Bucovina literară”, 1996, p. 329.

BDD-A32850 © 2015 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:34:29 UTC)

germană („die Völkerschaften der Bukowina"), cât şi în ediţia românească, studiile dedicate grupurilor etnice menţionate.

În *Prefaţa* la studiul *Armenii orientali în Bucovina*, Dimitrie Dan subliniază caracterul de pionierat al lucrării sale („mă silii să culeg tot materialul istoric, privitor la ei şi la bisericile lor, ceea ce fu legat cu mari dificultăţi, căci, până astăzi, nimeni nu s-a ocupat, special, de istoria acestui popor tipic"[5]) şi intenţia de a corecta erorile din percepţia colectivă despre armeni. Istoricul şi etnograful bucovinean lucrează şi sub imperativul romantic al „etnografiei de urgenţă": „să scap mai multe fapte din braţele uitării şi să le păstrez pentru generaţiile viitoare"[6]. În scurta *Introducere* la lucrarea *Lipovenii din Bucovina*, etnograful precizează că ceea ce-l determină să abordeze un subiect deja tratat „în monografii şi opuri mai mari istorice şi teologice"[7] este faptul că, în definirea identităţii de grup a acestora, a fost prea puţin evidenţiată relaţia strânsă dintre etnic şi religios: „momentul religios, care este foarte strâns legat cu întreaga lor viaţă privată, s-a considerat până acum prea puţin"[8].

Studiul *Evreii din Bucovina* este tipărit în 1899, anul în care a apărut, la Viena, volumul omagial *Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*. *Bukowina* [Monarhia austro-ungară în cuvânt şi imagine. Bucovina]. În această lucrare, naţionalităţilor reprezentative pentru „conglomeratul etnic" care era atunci Bucovina le-a fost rezervat câte un capitol separat, dar evreii nu au fost menţionaţi distinct, ei fiind asimilaţi germanilor. Această situaţie l-a determinat pe scriitorul bucovinean să publice studiul despre evrei, ca un gest reparator: „Împrejurarea că redacţia opului patriotic *Österreich-Ungarn in Wort und Bild* n-a primit pe evrei în cadrul unei monografii separate, măcar cât de scurtă, ci i-a înrolat statistic la germani, m-a îndemnat să scriu scurta monografie prezentă a evreilor din Bucovina. Din ea iese, evident, că evreii, cari au o credinţă diferită şi un cult separat de toate cultele şi credinţele altor popoare, altfel de port, datini, obiceiuri şi credinţe poporale, nu este iertat a-i număra, chiar şi dacă ar vorbi cea mai curată limbă germană, nu jargonul germano-evreiesc, la germani, şi că ei constituie o fracţiune de popor care trebuie luată în seamă ca atare, precum s-a făcut aceasta cu alte fracţiuni de popoare, mai puţine la număr de suflete decât evreii. […] Lăsămu-i pe evrei să fie evrei şi să-şi cultive limba, legea, datinile şi obiceiurile lor seculare, moştenite de la strămoşi, cari, în decursul

[5] Dimitrie Dan, *Die orientalischen Armenier in der Bukowina*, Czernowitz, 1890, p. 3. Traducerea fragmentelor citate: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[6] *Ibidem*.

[7] Dimitrie Dan, *Etnii bucovinene. Armenii, evreii, lipovenii, rutenii, ţiganii*, p. 193. Volum consultat la adresa: http://www.dragusanul.ro/wp-content/uploads/Etnii_bucovinene.pdf, la data de 17 iulie 2014.

[8] *Ibidem.*

BDD-A32850 © 2015 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:34:29 UTC)

veacurilor, adeseori au trebuit să le apere, cu schimbul a multor jertfe materiale şi morale, înjosiri, prigoniri şi chiar cu viaţa”[9]. Este de remarcat apelul la onestitate pe care îl face preotul Dimitrie Dan, care, de altfel, semnează şi în volumul menţionat.

Peste mai bine de un deceniu, în 1913, într-un context politic marcat de acutizarea fenomenului de deznaţionalizare a românilor şi de revirimentul naţionalismului rutean, Dimitrie Dan publică *Rutenii din Bucovina*. *Schiţă etnografică*, făcând în *Prefaţă* precizarea: „Fiind românii din Bucovina siliţi să poarte, acum, o grea luptă de apărare a naţionalităţii şi bisericii româneşti, moştenite de la strămoşi, în contra nesăţioaselor pretenţii ale rutenilor […], am crezut oportun să dau la lumină, tocmai acum, această schiţă etnografică asupra rutenilor, ca ei să fie mai bine cunoscuţi”[10]. Tot aici, preotul Dimitrie Dan aminteşte de chestionarul etnografic care a stat la originea primei variante, din 1885, a acestui studiu: „ Lucrarea mea nu este nouă, ci ea a fost scrisă, într-un cadru mai îngust, în anul 1885, când mă aflam, ca expozit parohial, în satul rutean Iujineţ, de la frontiera Galiţiei, ca răspuns la întrebările, trimise mie, atunci, prin Consistoriul arhiepiscopal, de cunoscutul etnograf H. de Himmel, pe atunci i. r. căpitan – astăzi, general în retragere – la Regimentul de Infanterie 41, recrutat din feciori români din Bucovina. Întrebările, amintitul le-a formulat după sistemul vestitului etnograf dr. Kraus, pe care l-am menţinut”[11].

Chestionarul, transmis clerului din Bucovina de Societatea de Antropologie din Viena, urmărea culegerea de date antropologice şi etnografice despre locuitorii Bucovinei, în vederea alcătuirii volumului omagial *Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*. *Bukowina* [Monarhia austro-ungară în cuvânt şi imagine. Bucovina][12], în care şi Dimitrie Dan a semnat trei articole. Pentru întocmirea acestui chestionar, i s-a cerut sprijinul şi preotului Constantin Morariu, care menţionează acest lucru, precum şi corespondenţa purtată cu secretarul Societăţii de antropologie din Viena în amintirile sale[13].

Pentru realizarea studiilor dedicate minorităţilor, Dimitrie Dan face cercetări în 20 de localităţi – 10 localităţi din partea de nord a Bucovinei (Fântâna Albă, Verencianca, Lujeni, Mahala, Nepolocăuţi, Şirăuţii de Jos, Repujinţi, Roşa, Şipinţi şi Jujineţ) şi 10 din sudul Bucovinei (Bilca, Vicovu de Sus, Climăuţi, Mitocul

[9] *Ibidem*, p. 127.
[10] *Ibidem*, p. 235.
[11] *Ibidem*.
[12] *Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*. *Bukowina* [Monarhia austro-ungară în cuvânt şi imagine. Bucovina], Wien, Druck und Verlag der kaiserlich-königlichen Hof-und Staatsdruckerei, 1899, 890 p.
[13] C. Morariu, *Cursul vieţii mele. Memorii*, ediţie îngrijită, prefaţă, microbiografii, glosar şi note de prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Suceava, Editura „Hurmuzachi”, Colecţia „Enciclopedia Bucovinei în studii şi monografii” (5), 1998, p. 72–75.

BDD-A32850 © 2015 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:34:29 UTC)

Dragomirnei, Pătrăuţi, Putna, Rădăuţi, Straja, Suceava, Sucevița – accentul fiind pus pe: istoria comunităţilor respective, condiţiile în care au imigrat în Bucovina, memoria comunităţii (tradiţii, credinţe, obiceiuri).

Naţionalitate izolată în Bucovina, aşezaţi mai ales în oraşe şi târguri (Suceava, Rădăuţi, Siret) „armenii Moldovei şi ai Bucovinei actuale trebuie socotiţi printre locuitorii cei mai vechi ai acestor ţări”[14], scrie Dimitrie Dan, citând documente ale domnitorilor Moldovei. Au imigrat din cauza persecuţiilor religioase sau a unor calamităţi naturale şi, deşi „în număr neînsemnat”, istoricul arată că la data publicării studiului său, armenii reuşiseră să cuprindă „aproape a treia parte a proprietăţii mari particulare din Bucovina” în mâinile lor. Imaginea pe care o conturează armeanului bucovinean la sfârşitul secolului al XIX-lea este cea a străinului care a creat/a acceptat contexte şi situaţii favorabile achiziţionării unor competenţe de ordin intercultural. Armenii sunt deschişi căsătoriilor mixte:„ei sunt foarte complezenţi în relaţiile cu reprezentanţii altor naţionalităţi şi coreligionari. Adesea, se şi unesc cu aceştia, prin căsătorie”[15]. Mai mult, în ceea ce priveşte obiceiurile de nuntă, Dimitrie Dan observă că armenii „s-au acomodat” obiceiurilor româneşti. Practicile comerciale sunt ocazii prielnice de a transforma întâlnirea cu „celălalt” într-o experienţă benefică, valorizată pozitiv. Dimitrie Dan observă că dintre obiceiurile lor negustoreşti cel prin care stabileau o relaţie de încredere cu cumpărătorii a fost însuşit şi de celelalte etnii: „Obiceiul cel mai des întâlnit la armeni, cu ocazia încheierii unui negoţ, de a strânge mâna cumpărătorului sau vânzătorului, aproape cu de-a sila, şi de a lovi în ea, spre a dobândi, cu aceasta, afecţiunea muşteriului, a fost păstrat, până în ziua de astăzi, la celelalte popoare şi, mai ales, la românii Bucovinei, în amintirea timpului când armenii ţineau în mâinile lor comerţul ţării”[16]. Relaţiile de vecinătate sunt respectate şi cultivate: „Armenii se caracterizează printr-o mare simplitate a vieţii, a locuinţei, a îmbrăcămintei şi a mâncărurilor, prin chibzuinţă, [...] ei preţuiesc ospitalitatea şi au un simţ deosebit de pronunţat pentru comerţ, mult umor şi elocvenţă. […] Casele se află, de obicei, în mijlocul curţii, cu un acoperiş ascuţit şi drept şi au un coridor de lemn împrejurul casei, după stilul moldovenesc, aproape întotdeauna cu verandă, susţinută de stâlpi de lemn sau de piatră, unde, în timpul orelor fierbinţi de după-amiază, foarte părosul tată de familie se amuză, scump la vorbă, cu rudele sale, cu vecinul sau îl duce timpul într-un vis, după felul curat oriental, înveşmântaţi uneori în straie orientale lungi şi cu falduri, fumând din ciubucul din lemn de vişin, lung, mirositor, prevăzut cu o imamea de chihlimbar, sorbind cafea neagră dintr-o ceaşcă”[17].

[14] Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 14, 18.
[15] *Ibidem*, p. 61.
[16] *Ibidem*, 65.
[17] *Ibidem*, p. 63.

BDD-A32850 © 2015 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:34:29 UTC)

În completarea informaţiilor despre armenii din Bucovina, în anul 1904, Dimitrie Dan publică *Obiceiuri şi credinţe armene la naştere, nuntă şi înmormântare*, o broşură de 20 de pagini, în cuprinsul căreia se regăsesc: un descântec de alungare a diavolului din casa unde se naşte un copil, un cântec de leagăn, un descântec de sperietură pentru copii, 26 de proverbe, un cântec de nuntă. Proverbele sunt incluse la capitolul despre *Obiceiuri şi credinţe armene la naştere*, deoarece sunt comunicate cu rost pedagogic, în familie, ca prim pas în educaţia celor mici: „Armenii, spre a povăţui pre copiii lor spre fapte bune, se folosesc cu predilecţiune de proverbe, care le amestecă părinţii şi rudele în vorbirile lor cu copiii”[18]. Câteva dintre proverbe sunt sugestive: „Este [câte un] om care valorează ca o mie, [şi] sunt oameni care nu valorează nici ca unul. /Cel ce valorează [cât] o mie, înaintea prostului nu înseamnă nimic!; Grijă de un an, treabă de un ceas; Lumina soarelui ce foloseşte ochilor orbului?; Mai bun e cel văzut înaintea ochilor, decât cel lăudat din depărtare; Cel ce n-are aur în pungă, aibă miere în gură; Ascultă mult, vorbeşte puţin; Băţul în mâna drumeţului / Este la toate de folos; Mai bune-s zilele Anului Nou, decât cele de la Schimbarea la Faţă [care merg în descreştere]; Trei zile împărat, patruzeci de ani la casă argat”[19].

Deschiderii culturale pe care Dimitrie Dan o observă la armeni, i se opune atitudinea reticentă la dialogul cu „celălalt”, pe care etnograful o observă în comunitatea lipovenilor, stabiliţi în Mitocul Dragomirnei, apoi în Fântâna Albă şi Climăuţi.

Pe lipovenii bucovineni, imigraţi iniţial în Moldova din Moscova Ţaristă, Dimitrie Dan îi descrie drept un neam retras, restrâns numeric. Dezrădăcinaţi din locurile natale pe considerente religioase, lipovenii s-au bucurat un timp (din 1783) de privilegiile acordate de către împăratul Iosif al II-lea, care i-a scutit de serviciul militar şi, pe o perioadă de 20 de ani, de plata oricăror biruri sau contribuţii băneşti. Îi înfăţişează ca „oameni înalţi, cu păr blond şi cu feţe altfel frumoase, adesea, însă, ciupite de vărsat, din cauza aversiunii lor contra vaccinării copiilor”[20], „oameni oneşti, sârguincioşi şi lucrători, care se ocupă, la ţară, şi cu cultivarea pământului, mai mult, însă, cu cultivarea grădinilor”[21]. Întreg negoţul cu poame „se află în mâinile lor”. Iar prin observaţia imediat următoare, etnograful subliniază relaţia strânsă între etnic şi religios ce caracterizează comunitatea lipovenilor şi prin care aceştia se diferenţiază cultural de toţi „ceilalţi”: „Grădinile lor le înconjură ei, mai ales în locuri unde conlocuiesc cu dânşii şi alţii, de altă credinţă, cu nişte garduri şi zăplazuri foarte

[18] *Ibidem*, p. 72.
[19] *Ibidem*, p. 73–74.
[20] *Ibidem* p. 223.
[21] *Ibidem*, p. 226.

BDD-A32850 © 2015 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:34:29 UTC)

înalte”[22]. Mai mult, „lipovenii îl ţin pe fiecare om de necurat, dacă nu aparţine credinţei lor”, şi se limitează în comunicarea cu aceştia doar la ceea ce este strict necesar. În schimb, depăşind toate obstacolele, „stau în relaţii neîntrerupte cu coreligionarii lor din toate ţările”[23], scrie Dimitrie Dan, subliniind astfel importanţa legăturii lipovenilor cu trecutul, cu membrii aceleiaşi etnii din spaţii diferite, ca modalitate de definire a identităţii.

Lipovenii s-au ţinut multă vreme departe de orice le-ar fi putut ameninţa tradiţiile şi credinţa, nu s-au arătat interesaţi de „cărţi noi”, „nu voiesc să audă nimic de învăţătură în şcoală”[24], constata preotul bucovinean Dimitrie Dan. Sunt însă remarcaţi ca buni meseriaşi. Casele le sunt împodobite cu icoane, iar în spaţiul lor manifestă o decenţă deosebită („patul este ascuns de ochii străinului cu o perdea roşie”). Legătura între generaţii este marcată de respect.

Etnograful consemnează între credinţele lipovenilor: „Cocostârcii trec în ochii lipovenilor de animale foarte curate, câinii, însă, pe care ei îi ţin de paza grădinilor lor, de foarte spurcaţi”[25].

Din puţinele pagini în care Dimitrie Dan scrie despre datinile, obiceiurile şi ocupaţiile lipovenilor înţelegem că aceştia au rămas oarecum o enigmă pentru românii în mijlocul cărora trăiau deja de peste un secol. Poate că aşa s-ar putea explica poveştile din „mijlocul poporului” despre faptul că „ei ar arde morţii lor în var”.

[22] *Ibidem*, p. 227.
[23] *Ibidem*, p. 228.
[24] *Ibidem*, p. 224.
[25] *Ibidem*.

BDD-A32850 © 2015 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:34:29 UTC)